

Marek Dworaczyk

Późnośredniowieczna zabudowa wschodniej części
dzielnicy nadodrzańskiej w Szczecinie.
Analiza stratygraficzna nawarstwień wykopu na kwartale 6

Słowa kluczowe: średniowiecze, Szczecin, działka miejska, parcelacja

Key words: Middle Ages, Szczecin (Stettin), building plot, parcelling

Osiedlenie się w Szczecinie ok. połowy XII w. obcej etnicznie ludności doprowadziło do powstania dwóch odrębnych osiedli: słowiańskiego, bazującego na rodzimym pawie książęcym oraz osady niemieckiej ze zgoła innymi zasadami samorządności¹. Koloniści niemieccy osiedlili się najpewniej przy południowej granicy otoczonego umocnieniami obronnymi wczesnośredniowiecznego miasta, wzdłuż szlaku handlowego wiodącego do Przęcławia. Przybyła ludność trudniła się głównie rzemiosłem i handlem, toteż lokalizacja ich kolonii wydaje się być zrozumiała, tym bardziej, że w tej części wczesnośredniowiecznej aglomeracji szczecińskiej, jak się powszechnie przypuszcza, znajdował się targ. Nowi osadnicy, bardziej zamożni od ludności słowiańskiej, dysponujący zapewne lepszymi możliwościami organizacji życia społeczno-gospodarczego i umiejętnościami wytwórczymi, stosunkowo szybko zaczęli zdobywać przewagę ekonomiczną nad miejscową populacją. Stopniowo także osada ta zyskała samodzielną autonomię z własnym samorządem, jednak pod bezpośrednim jeszcze nadzorem księcia. Rozwój gminy niemieckiej przyczynił się do powstania nowego targu, zlokalizowanego pomiędzy starym placem targowym a kościołem św. Jakuba, który ufundował ok. roku 1186 jeden z bardziej znaczących przybyszów niemieckich — Beringer z Bambergu. Kościół ten już w 1191 r. przeznaczony został do obsługi kolonistów. Z czasem gmina niemiecka zyskała także własny port usytuowany powyżej Mostu Długiego².

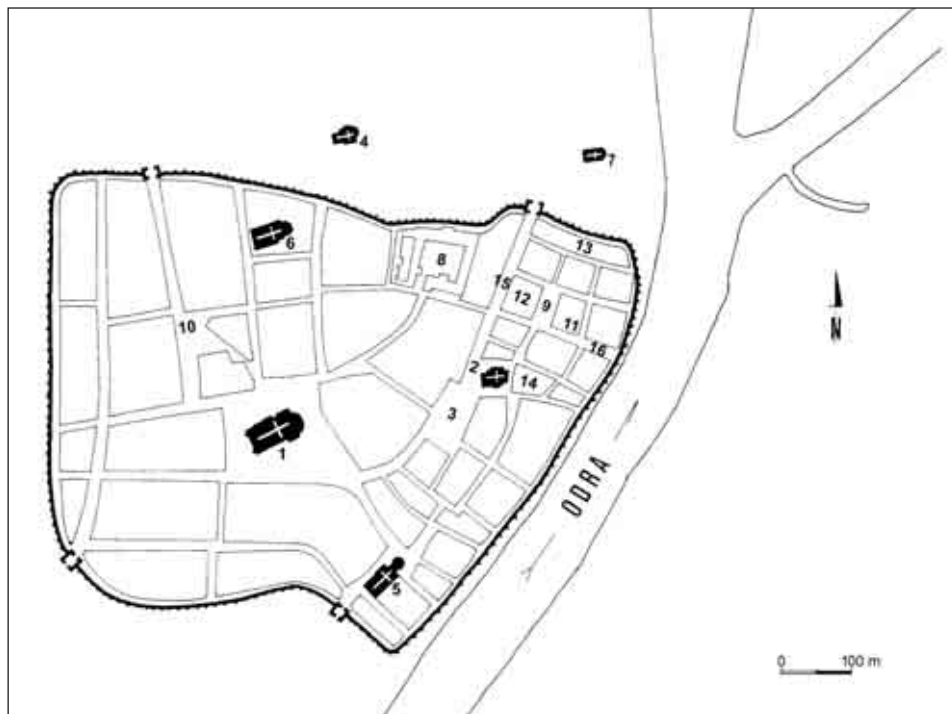
Zapewne już w pierwszej ćwierci XIII w. zaczęła ona zdobywać przewagę w życiu gospodarczym i społecznym miasta. Zbiegło się to z zahamowaniem rozwoju dzielnicy nadodrzańskiej. Po dotkliwych zniszczeniach miasta u schyłku XII i być może w drugiej dekadzie XIII w., związanych z najazdami Duńczyków, a następnie Brandenburgii, osłabł potencjał gospodarczy słowiańskiej części ośrodka. Zaobserwowane w trakcie badań archeologicznych występowanie dużo mniejszej liczby przyborów kupieckich, militariów i ozdób sugeruje, że najprawdopodobniej już u schyłku pierwszej ćwierci XIII stulecia doszło do zubożenia słowiańskiej ludności miasta. Wtedy też wzrosło znaczenie rybołówstwa³.

Do zmian doszło również w urbanistyce ośrodka. W tym okresie zniwelowano umocnienia obronne, przynajmniej na odcinku nadodrzańskim, przestała funkcjonować również biegnąca

¹ Por. m.in.: Chłopocka H., Leciejewicz L., Wieczorowski T. 1985, s. 57–58; Białecki T. 1992, s. 36–38.

² Por. m.in.: Chłopocka H., Leciejewicz L., Wieczorowski T. 1985, s. 55–58; Piskorski J.M. 1987, s. 51; Białecki T. 1992, s. 34–38; Łosiński W. 1993, s. 309 n.; Cnotliwy E. 1996a, s. 154 n.; 1996b, s. 13 n.

³ Por. m.in.: Dworaczyk M., Kowalska A.B. 1994, s. 75 n.; Dworaczyk M., Kowalska A.B. 1998, s. 83 n.; Rulewicz M. 1994, s. 320 n.; Cnotliwy E. 1996a, s. 154 n.; Cnotliwy E. 1996b, s. 15 n.; Łosiński W. 1996, s. 142.

Ryc. 1. Plan lokacyjnego Szczecina w obrębie murów (za: Rębkowski M. 2001, s. 85, ryc. 11) z uzupełnieniami autora. Rys. K. Ignaczewska

Legenda: 1 — kościół św. Jakuba; 2 — kościół św. Mikołaja; 3 — Rynek Sienny; 4 — kościół św. Piotra; 5 — klasztor franciszkanów; 6 — kościół Najświętszej Marii Panny; 7 — klasztor cysterek; 8 — zamek; 9 — Rynek Rybny (Warzywny); 10 — Rynek Koński; 11 — kwartał 6; 12 — kwartał 5; 13 — kwartał 1; 14 — kwartał 12; 15 — ul. Panieńska; 16 — ul. Środowa

Fig. 1. A plan of the chartered town of Szczecin within the town walls (after: Rębkowski M. 2001, p. 85, fig. 11), with the author's additions. Drawn by K. Ignaczewska

Key: 1 — St James' church; 2 — St Nicholas' church; 3 — the Hay Market; 4 — St Peter's church; 5 — the Franciscan friary; 6 — St Mary's church; 7 — the Cistercian nunnery; 8 — the castle; 9 — the Fish (Vegetable) Market; 10 — the Horse Market; 11 — quarter 6; 12 — quarter 5; 13 — quarter 1; 14 — quarter 12; 15 — Panieńska St; 16 — Środowa St

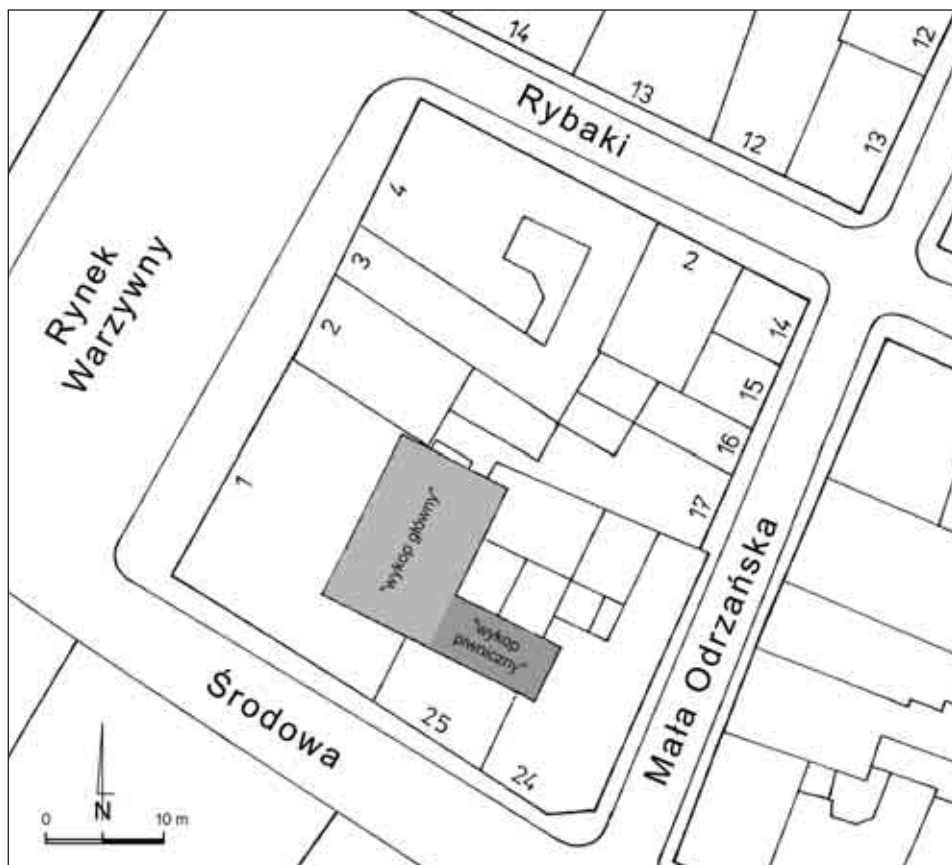
wzdłuż nich dookólna ulica⁴. W ich miejscu powstały później, najpewniej przesunięte bardziej na wschód, mury miejskie⁵. Z pewnością sytuacja taka w dużej mierze ułatwiła gminie niemieckiej przejęcie jurysdykcji nad miastem. Już w 1237 r. otrzymała ona własne prawo samorządowe, które w 1243 r. aktem Barnima I rozszerzone zostało na cały ośrodek⁶.

Akt z roku 1243 kończył proces lokacyjny. Był niejako pisemnym potwierdzeniem wcześniejszych zmian, sankcjonował także zapewne już funkcjonujące prawo magdeburskie. Od tego momentu do początku drugiej połowy XIV w. wykształciły się zasadnicze zręby samorzą-

⁴ Por. Dworaczyk M., Kowalska A.B. 1998, s. 83 n.; Dworaczyk M., Słowiński S. 1998, s. 279 n.

⁵ Por. m.in.: Piskorski J.M. 1987, s. 205 n.

⁶ Por. m.in.: Chłopocka H., Leciejewicz L., Wieczorowski T. 1985, s. 57–58; Lesiński H. 1985, s. 65 n.; Piskorski J.M. 1987, s. 51; Białecki T. 1992, s. 37–38; Cnotliwy E. 1996a, s. 158; Cnotliwy E. 1996b, s. 24 n.; Łosiński W. 1996, s. 142.

Ryc. 2. Lokalizacja wykopu archeologicznego w obrębie kwartału 6 szczecińskiego Podzamcza.
Rys. H. Bona, oprac. komputerowe A. Janowski

Fig. 2. The location of the trench in quarter 6 in Podzamcze in Szczecin. Drawn by H. Bona,
computer-processing by A. Janowski

du średniowiecznego Szczecina. Wówczas również istotnie zmieniło się oblicze miasta, zarówno społeczno-gospodarcze, kulturowe, jak i przede wszystkim urbanistyczne⁷. Do dzisiaj jednak nie wiadomo, czy do przekształceń rozplanowania przestrzeni doszło na skutek jednorazowej akcji, czy też zmiany te następowały stopniowo.

Na wyjaśnienie tej kwestii, niezmiernie istotnej dla dziejów ośrodka, przynajmniej częściowo pozwoliły wyniki zakrojonych na dość szeroką skalę badań wykopaliskowych prowadzonych na Starym Mieście od lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, w związku z odbudową obecnego Podzamcza (ryc. 1). Badania te przeprowadzono również we wschodniej części tego terenu, w wykopie usytuowanym w obrębie kwartału 6, znajdującego się pomiędzy ulicami: Rybaki, Małą Odrzańską i Środową a Rynkiem Warzywnym (ryc. 2). Wykop archeologiczny składał się z dwóch, prostopadle do siebie usytuowanych segmentów podzielonych na ćwiartki. Większy z nich, o powierzchni 112,5 m², nazwany „wykopem głównym”, usytuowany był równolegle do koryta Odry i obejmował zaplecze późniejszej działki Rynek Warzywny nr 1.

⁷ Por. m.in.: Piskorski J.M., Wachowiak B., Włodarczyk E. 1993, s. 22 n.

Natomiast mniejszy, o wymiarach 10,0×5,0 m, określony mianem „wykopu piwnicznego”, zlokalizowany był prostopadle do rzeki, w środkowej partii parceli oznaczonej jako Środowa 25 i na części działki Środowa 24 (ryc. 2). W obu segmentach wykopu odsłanianym nawarstwieniom nadawano osobną numerację. Dodatkowo, w ramach warstw kulturowych, wydzielano poziomy konstrukcji drewnianych złożone z powiązanych ze sobą chronologicznie i funkcjonalnie składników zabudowy (budynki, obiekty gospodarcze, elementy infrastruktury miejskiej)⁸.

Badania te miały charakter ratowniczy. Niezmiernie ważnymi kwestiami było ustalenie czasu zasiedlenia tej części miasta, jej organizacji przestrzennej, a także wyjaśnienie spornych zagadnień dotyczących lokalizacji portu oraz przebiegu wczesnośredniowiecznych umocnień obronnych otaczających ośrodek od strony rzeki⁹. Wyniki prac związane z okresem wczesnośredniowiecznym zostały już omówione¹⁰. Ustalono, że do włączenia pasa nadodrzańskiego w obręb ośrodka doszło na początku XI w., a już u schyłku tego stulecia od strony wschodniej wzniesiono tu wał drewniano-ziemny, którego wewnętrzny skłon odkryto w „wykopie piwnicznym”. Wał funkcjonował na tym odcinku najpewniej do drugiej dekady XIII w. Wraz z jego niwelacją nastąpiły istotne przekształcenia w organizacji przestrzeni tej części aglomeracji. Dotychczasowa linia zabudowy mieszkalno-gospodarczej została przesunięta bardziej na wschód, w miejsce uprzednio zajęte przez wewnętrzny skłon dawnych obwałowań oraz przez biegnącą wzdłuż nich, moszczoną drewnem ulicę¹¹. Nie jest wykluczone, że powstał wówczas nowy ciąg komunikacyjny usytuowany nieznacznie bliżej koryta Odry, o przebiegu zbliżonym do linii wyznaczonej przez starsze umocnienia obronne, który w okresie lokacji przekształcono w ul. Małą Odrzańską¹².

Początkowo zmiany te doprowadziły do zagęszczenia zabudowy w tym rejonie miasta, jednak już w czwartej dekadzie XIII stulecia doszło do jej rozrzedzenia. W miejscu dotychczasowych miejsc siedliskowych, poza północno-wschodnim i wschodnim, powstały puste place¹³. Być może przeobrażenia te były odzwierciedleniem z jednej strony zubożenia mieszkańców tej dzielnicy ośrodka, co w konsekwencji mogło doprowadzić przynajmniej do jej częściowej depopulacji, z drugiej zaś do ogólnych przekształceń, do jakich zapewne dochodziło w tym czasie w Szczecinie, w związku z wolno postępującym procesem zmian w jego ustroju, zakończonym aktem lokacyjnym w 1243 r. Akt ten stworzył nowe perspektywy rozwoju miasta, których archeologiczne świadectwa odsłonięto również w obrębie kwartału 6.

Odkryte w tym wykopie pozostałości warstw kulturowych i zabudowy, powstałe po lokacji ośrodka, zostały już zaprezentowane w formie wstępnego sprawozdania¹⁴. Jednak ponowna analiza stratygraficzna nawarstwień pozwala w nieco odmienny sposób spojrzeć zarówno na moment pojawienia się zmian związanych z funkcjonowaniem miasta komunalnego, jak i dynamikę przekształceń w rozplanowaniu przestrzennym tej części późnośredniowiecznego Szczecina. Przeobrażenia te obejmują stosunkowo krótki okres czasu, tj. od ok. połowy

⁸ Por. Suburbium. 2003, s. 32.

⁹ Te podstawowe założenia osiągnięto w trakcie jedenastu sezonów wykopaliskowych (w latach 1987–1997). W tym czasie odsłonięto nawarstwienia o łącznej miąższości dochodzącej do ok. 10,0 m, z czego na wczesne średniowiecze przypadało ok. 7,5 m, zaś na późne średniowiecze ok. 2,0–2,5 m.

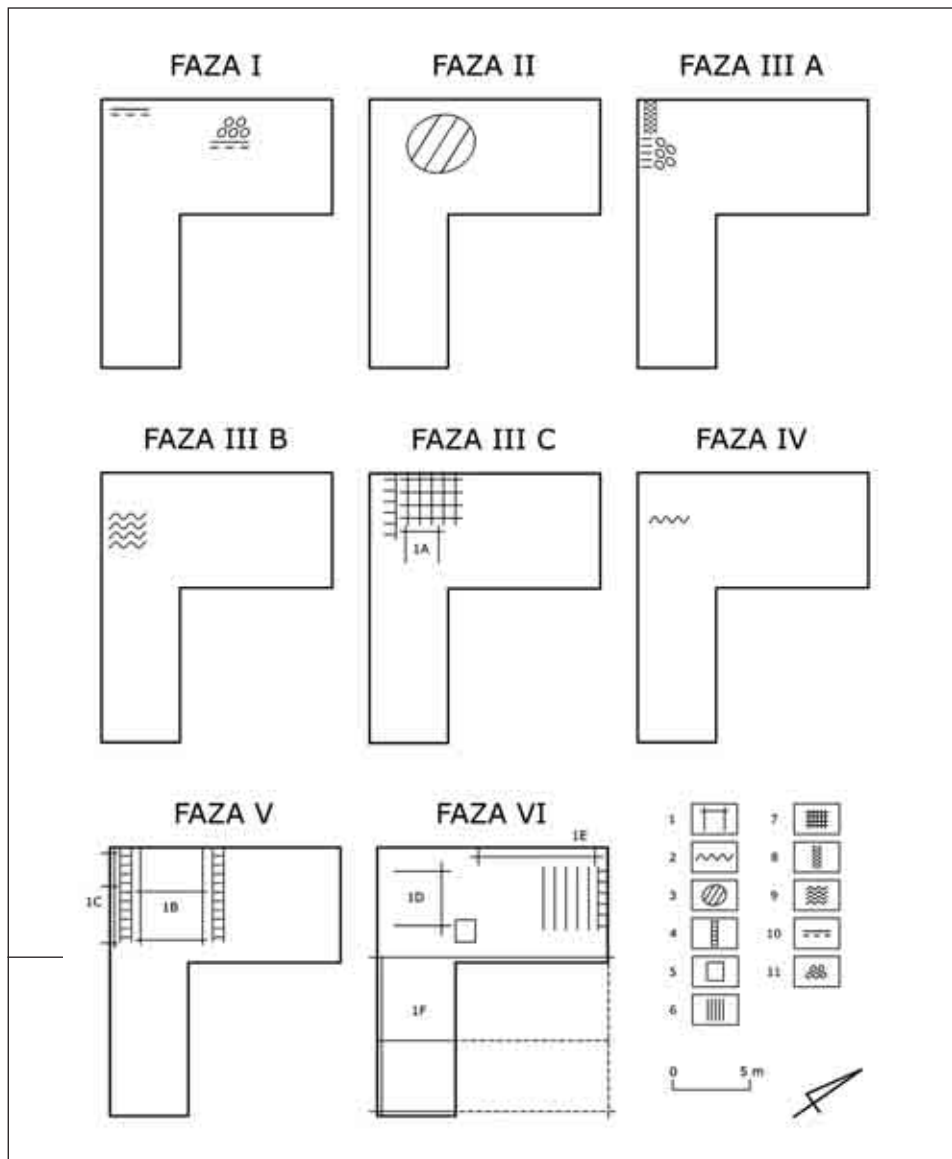
¹⁰ Por. Suburbium. 2003, s. 32 n.

¹¹ Por. Suburbium. 2003, s. 293.

¹² W tym okresie w miejscu wału drewniano-ziemnego usypano warstwę niwelacyjną o dość dużej miąższości (do 80 cm w części zachodniej i do ok. 56 cm w części wschodniej), w której zalegały tylko pojedyncze dranie i belki oraz nieliczne, pionowo wbite pale. Prawdopodobnie wschodnia część tego pasa terenu nie była zabudowana aż do drugiej połowy XIII w., tj. do momentu wzniesienia tu dużego budynku ramowego. Natomiast zachodnia jej część, obejmująca wewnętrzny skłon dawnego wału oraz biegnącą wzdłuż niego ulicę, została przeznaczona pod zabudowę mieszkalno-gospodarczą.

¹³ Por. Suburbium. 2003, s. 195–212, 284–286.

¹⁴ Por. Rulewicz M. 1999.

Ryc. 3. Kwartal 6 szczecińskiego Podzamcza. Fazy zabudowy późnośredniowiecznej.

Rys. K. Ignaczewska

Legenda: 1 — budynek; 2 — ściana plecionkowa; 3 — piec; 4 — ulica drewniana; 5 — latryna; 6 — moszczenie drewniane; 7 — podwaliny budynku; 8 — kanał drewniany; 9 — faszyna; 10 — luźno ułożone elementy drewniane; 11 — kamienie

Fig. 3. Quarter 6 of Podzamcze in Szczecin. Phases of late-mediaeval development.

Drawn by K. Ignaczewska

Key: 1 — a building; 2 — a wicker wall; 3 — a stove; 4 — a wooden street; 5 — a latrine; 6 — wooden paving; 7 — a sill plate; 8 — a wooden channel; 9 — fascine; 10 — loose wooden elements; 11 — stones

XIII do pierwszej połowy XIV w.¹⁵ Datowanie to określono przede wszystkim na podstawie wyników analiz dendrochronologicznych¹⁶ próbek pobranych z konstrukcji drewnianych (tab. 1). Wspomniana ocena stratygraficzna wsparta datowaniami bezwzględными próbek drewna umożliwiła wydzielenie kilku faz zabudowy powstałej po lokacji ośrodka na prawie magdeburgskim (ryc. 3).

W pierwszej fazie zabudowy, po niwelacji umocnień obronnych na odcinku nadodrzańskim, linia zabudowy mieszkalno-gospodarczej została przesunięta bardziej na wschód, przy czym już od czwartej dekady XIII w. koncentrowała się głównie we wschodniej partii tego terenu, a w miejscu dotychczasowych, tradycyjnych miejsc siedliskowych, poza jednym przypadkiem, funkcjonowały puste place¹⁷. W piątej dekadzie tego stulecia ta prawie niezabudowana powierzchnia została przynajmniej częściowo zniwelowana. W stropie warstwy niwelacyjnej stwierdzono jedynie luźno rozrzucone belki i dranie oraz skupiska kamieni (ryc. 3). Niwelacja ta, której dokonano najpewniej wkrótce po lokacji miasta, wskazuje najpewniej na przygotowanie terenu związane z innym sposobem zagospodarowania przestrzennego rejonu nadrzecznego.

W fazie drugiej, datowanej na ok. połowę piątej dekady XIII w., podobnie jak poprzednio, rejon ten nie był zabudowany. Wykorzystywany był jednak gospodarczo. Funkcjonował tu piec o trudnym do zdefiniowania przeznaczeniu, który wzniesiono na cienkiej warstwie białej gliny. Miał on najpewniej prostokątną obstawę zbudowaną z kamieni, które tworzyły również jego jądro. Piec przykrywała przepalona, szaro-żółta glina, nasycona wiórami drewnianymi i niewielkimi gałązkami, stanowiącymi zapewne pozostałość po drewnianych elementach wzmacniających jego kopułę (ryc. 3).

Zabudowę trzeciej fazy odkryto jedynie w części południowej „wykopu głównego”. Wyodróżniono w niej trzy podfazy (III A–III C), datowane na drugą połowę piątej i początek szóstej dekady XIII w. (ryc. 3). Najstarsza faza (III A) reprezentowana jest przez trzy elementy, odsłonięte fragmentarycznie tuż przy profilu południowym wykopu. Jednym z nich jest drewniany kanał ściekowy zbudowany z trzech dranic: dwóch ułożonych do siebie równolegle, na sztorc, które przykrywała trzecia. Kanał opadał na zachód, a więc w kierunku przeciwnym do nachylenia stoku, i zapewne miał na celu odprowadzanie wody spod zalegającego nad nim drewnianego moszczenia (?) i budynku (faza III C). Od wschodu przylegało do niego prostopadłe wspomniane drewniane moszczenie. Złożone ono było z trzech usytuowanych do siebie rów-

¹⁵ Młodsze nawarstwienia późnośredniowieczne zostały najpewniej zniszczone podczas późniejszej, nożycowej zabudowy tej części miasta. Należy także zaznaczyć, że w niniejszym opracowaniu nie uwzględniono konstrukcji złożonej z rzędu pali o wysokościach ok. 1 m, usytuowanych na osi zachód–wschód, udokumentowanej w profilu północnym „wykopu głównego”, tj. mniej więcej na granicy późniejszych działek Rynek Wąrzywny nr 1 i 2 (ryc. 2), oraz bruków kamiennych odkrytych w części środkowej i południowej „wykopu głównego”. Brak wystarczających danych nie pozwala w miarę precyzyjnie ustalić ich datowania.

Z podobną sytuacją mamy do czynienia w obrębie późniejszej działki Środowa nr 25. Tu na pozostałościach dużego budynku ramowego (nr 1F), wzniesionego pod koniec XIII w., postawiono kamienicę ceglana, po której częściowo zachowała się późnogotycka piwnica (por. Balcerzak T. 1998, ryc. 3). Trudno dokładnie określić, kiedy ją zbudowano. Ściany piwnic zalegały bezpośrednio na niektórych elementach domostwa nr 1F, a pozyskane zabytki ruchome z pojedynczych warstw, znajdujących się pomiędzy tymi obiektami, są nieliczne i mało charakterystyczne, co uniemożliwia precyzyjne datowanie tego momentu. Wiadomo jednak, że jeszcze w XIV w. budownictwo murowane w Szczecinie było rzadkością, a przy jednej z ulic biegnącej nad Odrą (Wielka i Mała Odrzańska?) aż do XVI stulecia funkcjonowała zabudowa z drewna i gliny (por. Lesiński H. 1963, s. 101; Piskorski J.M. 1987, s. 217; Rębkowski M. 2001, s. 145). Omawiana kamienica mogła powstać najwcześniej w tym czasie, na co mogą wskazywać ułamki naczyń ceramicznych, w tym szklwionych od wewnątrz, które w niewielkiej liczbie wyróżniono w nawarstwieńcach zalegających pomiędzy budynkiem nr 1F a kamienicą ceglana.

¹⁶ Analizy te wykonał prof. dr hab. Tomasz Ważny.

¹⁷ Por. Suburbium. 2003, s. 195–212. Jedynie w osiemnastym poziomie konstrukcji drewnianych z czwartej dekady XIII w., w północnej części „wykopu głównego” zarejestrowano budynek plecionkowy wzniesiony w miejscu dawnego siedliska.

noległe legarów, na których spoczywały prostopadłe do nich dranice. Z konstrukcją tą od północy sąsiadowało skupisko kamieni, pochodzących być może z rozebranego pieca. Część z tych elementów przykryto faszyną (faza IIIB), a następnie cienką warstwą niwelacyjną.

Na tak przygotowanym podłożu wzniesiono najpewniej duży, dwuizbowy (?) budynek (nr 1A — faza IIIC), jak można wnosić na podstawie rozplanowania młodszych domostw zbudowanych w tym miejscu. W części zachodniej budynku zachowały się jedynie jego podwaliny w postaci trzech długich, równoległych do siebie legarów i prostopadłych do nich, krótszych dranic. Analiza dendrochronologiczna dwóch próbek pobranych z legarów wskazuje, że wykonano je z drzew ściętych w latach $1227+x/-7$, $1240+x/-7$ i pomiędzy czerwcem a lipcem 1249 r. Natomiast w części wschodniej domostwa odsłonięto pozostałości podłogi złożonej z dwóch, równoległych do siebie legarów ułożonych na osi północ–południe, na których spoczywały prostopadłe do nich, krótkie deski. W tej części budynku zachował się także fragment dolnej, pazowanej belki ściany północnej o długości co najmniej 4,5 m. Prawdopodobnie do budynku przylegały od północy i południa wąskie, moszczone drewnem przejścia (miedzuchy?), zorientowane na osi wschód–zachód.

W fazie czwartej doszło do rozbiórki budynku 1A, a w jego miejscu wzniesiono bliżej nieokreśloną konstrukcję plecionkową, po której zachował się jedynie niewielki fragment ścianki. Obiekt ten pełnił zapewne funkcję gospodarczą. Był to krótkotrwały poziom, który datować można na początek drugiej połowy XIII w.

W piątej fazie zabudowy, być może już w końcu szóstej, a z pewnością w siódmej dekadzie XIII stulecia, nastąpiły kolejne zmiany w organizacji przestrzeni. Na omawianym terenie ponownie wzniesiono solidny, odkryty we fragmencie budynek ramowy 1B, o szerokości ok. 5 m, do którego, podobnie jak w fazie IIIC, od północy i południa przylegały wąskie, moszczone drewnem przejścia (ryc. 3). Przy budowie tego nowego domostwa wykorzystano najpewniej część elementów starszego budynku 1A oraz jego podwaliny. Podłoże zostało dodatkowo wzmocnione warstwą złożoną z żółtej gliny i kamieni. Budynek 1B zorientowany był zapewne na osi wschód–zachód i — podobnie jak starszy 1A — miał dwie izby. W obu jego częściach wydzielono dwa poziomy drewniane podłogi. W najstarszej fazie, w środku ściany rozdzielającej domostwo na dwie części, znajdowało się przejście. Był to wycięty w dolnej ramie próg z panewkami na osadzenie drzwi, które zachowały się do wysokości 1,3 m i na szerokości 0,83 m¹⁸. Natomiast w młodszej fazie przejście to przesunięte zostało nieznacznie w kierunku ściany północnej. Najstarszy poziom domostwa wzniesiony został z drzewa ściętego w latach $1248+x/-7$ (dolna belka ściany środkowej), $1222+x/-7$ (przycięcie ściany południowej izby zachodniej), $1250+2/-0$, 1251 i $1252+9/-0$ (dranice podłogi izby zachodniej). Natomiast drzewo użyte do jego renowacji (w młodszej fazie) ścięte zostało w latach $1232+x/-7$ (dwie przycięsie wykonane z jednego pnia — ściana północna i środkowa), $1259+9/-2$ (dranica z podłogi izby zachodniej), $1260+8/-0$ (dranica z podłogi izby wschodniej)¹⁹.

Z fazą tą związana jest również konstrukcja wzniesiona na południe od budynku nr 1B, tuż przy wąskim, moszczonym drewnem przejściu. Konstrukcję tę stwierdzono jedynie w profilu południowym wykopu i, podobnie jak domostwo 1B, posadowiono ją na tej samej warstwie niwelacyjnej. Tworzyły ją dwa równoległe legary ułożone na osi północ–południe, w odległości 4,6 m od siebie, na których spoczywała prostopadła, długa belka, zarejestrowana na długości ok. 6,0 m. Być może konstrukcja ta stanowiła podwalinę kolejnego budynku (budynek nr 1C?), ale nie można wykluczyć innej jej funkcji.

W fazie szóstej, datowanej na dziewiątą i dziesiątą dekadę XIII w. i pierwszą połowę XIV w., doszło do zagęszczenia zabudowy w tym rejonie miasta. Oprócz stale zabudowanej działki

¹⁸ Por. Rulewicz M. 1999, ryc. 10.

¹⁹ Por. Rulewicz M. 1999, ryc. 5–6.

zlokalizowanej w części południowej, odkryto ją także w części północnej „wykopu głównego” i w „wykopie piwnicznym”. Na działce południowej ponownie wzniesiono budynek ramowy (nr 1D)²⁰, z którego zachowała się jedynie przycieś ściany północnej i jej przewrócone wypełnienie w postaci pionowych desek. Budynek ten uległ spaleniowi. Na zewnątrz jego ściany północnej znajdowała się czworokątna w rzucie poziomym latryna wykonana z desek (ryc. 3).

Jednocześnie z budynkiem nr 1D funkcjonował inny, duży budynek ramowy (nr 1E), usytuowany w części północnej „wykopu głównego”. Jego ścianę wschodnią odkryto jedynie w profilu zachodnim wykopu. Miała ona długość ok. 8 m, a posadowiona była na prostokątnych do niej podwalinach. Ściana ta została wykonana z pionowo ustawionych desek, osadzonych w pазie przyciesi. Drzewo użyte do budowy domostwa ścięte zostało w latach: 1227+x/-7 (podwalina), 1242 (podwalina), 1293+x/-x (podwalina) i 1242 (przycieś ściany wschodniej). Na wschód od budynku znajdowało się drewniane moszczenie podwórza, którego jeden z elementów, zalegający pod podwaliną domostwa datowaną na 1242 r., wykonany został z drzewa ściętego w roku 1254+9/-6. Wydaje się, że granicę północną parceli wyznaczało moszczone drewnem przejście zorientowane na osi wschód-zachód, odsłonięte jedynie w profilu północnym wykopu, na odcinku o długości ok. 4,5 m.

Ostatnia z nowo zabudowanych działek zlokalizowana była w „wykopie piwnicznym” (późniejsza działka nr 25 przy ul. Środowej). W końcu XIII w. wzniesiono tu bardzo duży, najpewniej dwukondygnacyjny budynek ramowy (nr 1F), podzielony wewnątrz na kilka pomieszczeń. Na granicy pomiędzy obu segmentami wykopu, na odcinku o długości ok. 15 m, odsłonięto we fragmentach jedynie częściowo zachowaną dolną belkę ściany zachodniej. Posadowiono ją na solidnym fundamencie w postaci rusztu wykonanego z trzech poziomów naprzemiennie ułożonych długich i krótkich belek. Na tak przygotowanym fundamencie postawiono pięć dużych pali, stanowiących oparcie dla przyciesi²¹. Natomiast w „wykopie piwnicznym” odsłonięto fragmenty najpewniej ściany środkowej oraz wschodniej, a także fragment tylnej ściany południowej pomieszczenia, znajdującego się najpewniej w części frontowej budynku (profil południowy „wykopu piwnicznego”)²². Te z kolei posadowione zostały na fundamentach z kamieni polnych. Na podstawie zachowanych pozostałości obiektu oraz późniejszych granic parceli można przypuszczać, że był to dwutraktowy budynek o wymiarach ok. 20 × 10 m, który węższą, szczytową ścianą usytuowany był do ul. Środowej. Daty pozyskane z próbek drewna pobranych z poszczególnych elementów domostwa wskazują, że do jego budowy użyto drzewa ścinanego w okresie od 1251+9/-7 do 1286+x/-7 (tab. 1).

Faza szósta jest ostatnim późnośredniowiecznym poziomem zabudowy odkrytej w wykopie w kwartale 6. Trudno ocenić, jak długo użytkowane były poszczególne budynki wchodzące w jej skład. W trakcie badań nie stwierdzono tu nie tylko młodszych nawarstwień, ale także obiektów późnośredniowiecznych²³, które pozwalałyby wyznaczyć *terminus ante quem* funkcjonowania zabudowy związanej z tą fazą. Nie jest wykluczone, że przynajmniej częściowo pozostałości te mogły zostać zniszczone przez mury kamienne nowożytny. Pośrednio przemawia za tym również struktura zespołów ceramiki, w których wyróżniono jedynie poje-

²⁰ W starszym opracowaniu źródeł archeologicznych z późnego średniowiecza autor badań uznał tę konstrukcję za pozostałości ulicy, por. Rulewicz M. 1999, s. 250, ryc. 4.

²¹ Por. Rulewicz M. 1999, ryc. 8–9.

²² Por. Rulewicz M. 1999, ryc. 11.

²³ Należy ponownie zaznaczyć, że — jak wyżej wspomniano (por. przyp. 2) — w trakcie badań odkryto także konstrukcje drewniane i kamienne oraz późnogotycką piwnicę. Precyzyjne określenie ich datowania, ze względu na brak wystarczających danych, nie jest możliwe. Ich pozycja stratygraficzna wskazuje, że są one niewątpliwie młodsze od zabudowy związanej z fazą szóstą. Nie można w sposób pewny datować tych obiektów na późne średniowiecze, bowiem nie jest wykluczona także ich nowożytna proveniencja. Stąd też w niniejszym opracowaniu pominięto ich opis.

Tabela 1

Szczecin-Podzamcze, kwartał 6. Zestawienie wyników analiz próbek drewna pobranych z konstrukcji późnośredniowiecznych wykonanych z drzew dębowych

Table 1

Szczecin-Podzamcze, quarter 6. Results of the analyses of oak wood samples from late mediaeval constructions

Lp.	Nr próby	Faza zabudowy	Obiekt	Miejsce pobrania próby	Datowanie		
1.	43/91	IIIC	budynek nr 1A	legar w części W	1227+x/-7		
2.	44/91			legar w części W	1240+x/-7		
3.	54/91			legar w części W	VI-VII.1249		
4.	22/91	V	budynek nr 1B- starsza faza	rama ściany środkowej	1248+x/-7		
5.	23/91			rama ściany S izby W	1222+x/-7		
6.	26/91			dranica podłogi izby W	1250+2/-0		
7.	27/91			dranica podłogi izby W	1251		
8.	30/91			dranica podłogi izby W	1252+9/-0		
9.	20/91			budynek nr 1B- młodsza faza	jedno drzewo — ramy ściany N i środkowej	1232+x/-7	
10.	21/91				1232+x/-7		
11.	14/91		dranica podłogi izby W		1259+9/-2		
12.	18/91		dranica podłogi izby E		1260+8/-0		
13.	121/93		VI		budynek nr 1E	podwalina	1227+x/-7
14.	10/91					podwalina	1242
15.	2/88			podwalina		1293+x/-x	
16.	122/93	rama ściany E		1242			
17.	7/91	podwórze przy budynku nr 1E		belka	1254+9/-6		
18.	5/91	budynek nr 1F		podwalina	1260+x/-7		
19.	6/91			podwalina	1251+9/-7		
20.	267/95			dranica podłogi?	1266		
21.	268/95			ściana W	1272+9/-7		
22.	48/92			ściana wewnętrzna budynku	1286+x/-7		
23.	68/92			pał z fundamentu	1255+x/-7		
24.	69/93			pał z fundamentu	1264		
25.	184/94			belka z fundamentu	1162+9/-7		
26.	185/94			belka z fundamentu	1261+x/-7		
27.	193/94			pał z fundamentu	1267		
28.	66/92			pał z fundamentu	1268		

dyncze ułamki klasycznych naczyń kamionkowych (niem. *Steinzeug*), zwłaszcza siegburskich, których wytwórczość, jak się przypuszcza, rozpoczęła się ok. roku 1300²⁴. Z ich napływem na Pomorze Zachodnie należy się liczyć najwcześniej w XIV w. Natomiast masowo zaczęły tu docierać dopiero prawdopodobnie od ok. połowy tego stulecia, jak to stwierdzono w Kołobrzegu, gdzie w zbiorach ceramiki z tego czasu i młodszych odsetek klasycznych wyrobów kamionkowych sprowadzanych z nadreńskiego Siegburga to prawie 20%²⁵. Podobną tendencję zaobserwowano w pobliskim Stargardzie. Tam z kolei jeszcze w pierwszej połowie XIV stulecia

²⁴ Por. m.in.: Beckmann B. 1974, s. 189; Stephan H.-G. 1983, s. 99, 101.

²⁵ Por. Rębkowski M. 1995, s. 89.

w zespołach ceramiki udział naczyń sprowadzanych z pracowni siegburskich wynosił 32%, jednak już w drugiej połowie tego wieku ich frekwencja osiągnęła 43%, z czego na kamionkę właściwą (klasyczną) przypadało 22% wyrobów²⁶. Być może podobne zjawisko miało miejsce w Szczecinie. Jak dotychczas zaobserwowano je jedynie w części północno-zachodniej, powstałej po lokacji miasta. Wśród naczyń znalezionych w trakcie badań wykopaliskowych przy ul. Tkackiej 69-70 udział klasycznych wyrobów siegburskich wahał się od ok. 13% do ok. 19%, co pozwoliło na ich datowanie na drugą połowę XIV w.²⁷ Natomiast w zbiorach ceramiki średniowiecznej z dzielnicy nadodrzańskiej, pochodzącej z wykopów na Rynku Warzywnym²⁸, ze wschodniej²⁹ i zachodniej³⁰ części kwartału 1, odnotowano jedynie pojedyncze egzemplarze takich naczyń³¹. Stąd też czas, w którym doszło do uformowania się najmłodszych nawarstwień późnośredniowiecznych, zarejestrowanych w tych rejonach miasta, ustalono najpóźniej na pierwszą połowę XIV w. Tak też, na podstawie struktury zespołów naczyń³², datowana jest najmłodsza warstwa późnośredniowieczna z wykopu w kwartale 6, co jest zbieżne z wynikami badań dendrochronologicznych. Niemniej, zarysowany powyżej obraz zmian zabudowy wschodniej części dzielnicy nadodrzańskiej wskazuje na dość dużą ich dynamikę w okresie bezpośrednio poprzedzającym lokację oraz w pierwszych kilkudziesięciu latach funkcjonowania miasta komunalnego.

Obraz tych zmian pozwala zakładać, że bezpośrednio po akcie lokacji, bo już ok. połowy piątej dekady XIII w., doszło tu do nowej regulacji przestrzennej. W tym czasie teren ten został zniwelowany, co najpewniej związane było z nową parcelacją. Już wówczas wytyczone tu były co najmniej dwie działki usytuowane szczytami do Rynku Rybnego, zwanego później Warzywnym³³. Jedna z nich zlokalizowana była w południowej części „wykopu głównego” i nazwana została umownie Rynek Warzywny nr 1A, a w jej obrębie odkryto budynki 1A, 1B, 1D oraz domniemane domostwo nr 1C. Druga z parcel, określona jako Rynek Warzywny 1B, na której znajdował się budynek nr 1E, usytuowana była w północnej partii „wykopu głównego”. Wniosek ten pośrednio wspierają późniejsze źródła³⁴. Znana ze szwedzkiego planu katastralnego z 1706 r. narożnikowa działka nr Rynek Warzywny 107 scalona została z dwóch średniowiecznych działek (ryc. 4). Nie jest też wykluczone, że funkcjonująca tu barokowa zabudowa, złożona z dwóch szczytowo ustawionych kamienic, była właśnie odzwierciedleniem starszego podziału tego rejonu miasta. Wydaje się zatem, że powstałe tu tuż po lokacji dwie działki okre-

²⁶ Por. Romanowicz 2011, s. 280.

²⁷ Badania te prowadziła Anna Uciechowska-Gawron z Muzeum Narodowego w Szczecinie. Analizę naczyń ceramicznych pozyskanych w ich trakcie wykonał M. Dworaczyk (materiały niepublikowane). Referat pt. „Szczecin średniowieczny. Kwartał Młyński”, autorstwa M. Dworaczyka, M. Gibczyńskiego i A. Uciechowskiej-Gawron, omawiający m.in. wyniki tych badań, wygłoszony został podczas XX Sesji Pomorzoznawczej w Gdańsku w 2015 r. Referat nie został opublikowany.

²⁸ Por. Dworaczyk M. 2010, s. 198 n.

²⁹ Analizę zespołów ceramiki z wykopu usytuowanego we wschodniej części kwartału 1 wykonał M. Dworaczyk (materiały niepublikowane).

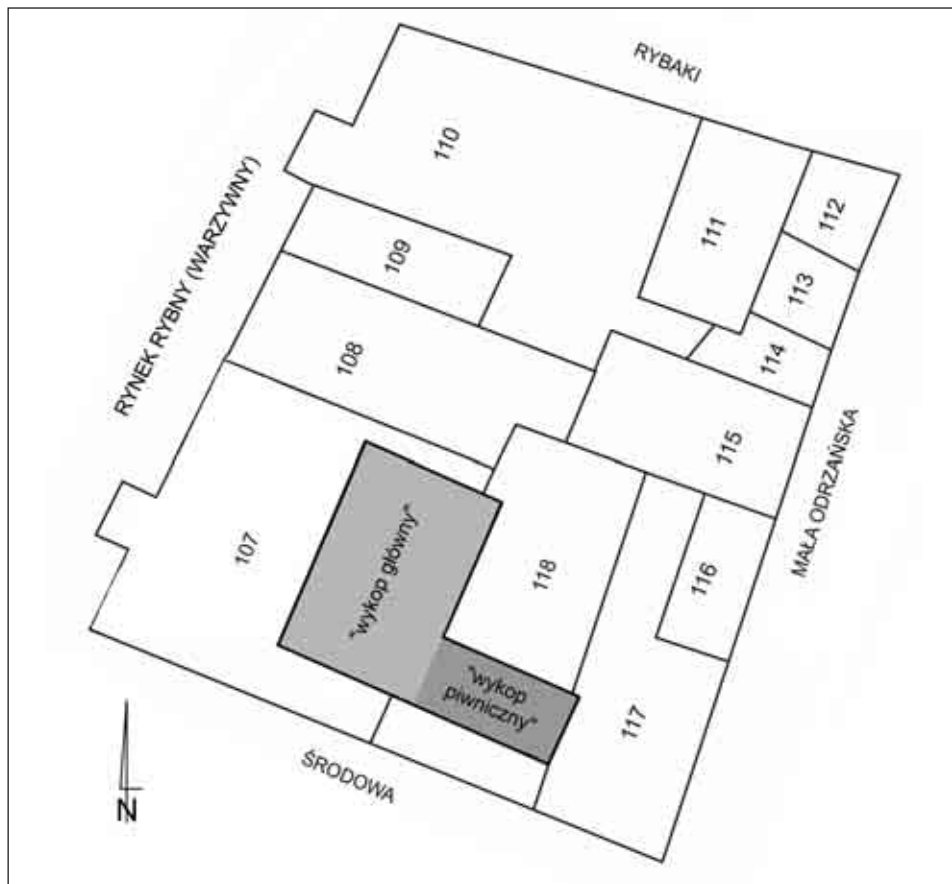
³⁰ Por. Dworaczyk M. 2019, s. 90, tab. 7.

³¹ Niestety, dotychczas brak pełnych opracowań zabytków archeologicznych odkrytych w innych rejonach obecnego Podzamcza. Wiadomo jedynie, że w południowej jego części, w obrębie kwartałów 14 i 17, znaleziono budynki o konstrukcji ramowo-skieletowej, datowane na drugą połowę XIII w. (por. Wilgocki E. 1998, s. 300). Bardziej szczegółowo omówione zostały zmiany w zabudowie późnośredniowiecznej, którą zarejestrowano w wykopie na kwartale 5 (por. Cnotliwy E. 1996a; Cnotliwy E. 1996b).

³² Analiza zespołów naczyń późnośredniowiecznych z wykopu na kwartale 6 została wykonana przez autora niniejszego opracowania (materiały niepublikowane).

³³ Pierwsza wzmianka o Rynku Rybnym (*forum piscinum*) pochodzi z 1306 r., a do zmiany jego nazwy na Warzywny (która przetrwała do dziś), doszło w XVIII w. (por. na ten temat: Lemcke H., Fredrich C. 1926, s. 58).

³⁴ Por. Słomiński M. 1999.

Ryc. 4. Kwartał 6 szczecińskiego Podzamcza. Wycinek szwedzkiego planu katastralnego z 1706 roku z lokalizacją wykopu badawczego (za: Słomiński M. 1999, ryc. nienumerowana).
Rys. K. Ignaczewska, oprac. komputerowe A. Janowski

Fig. 4. Quarter 6 of Podzamcze in Szczecin. A fragment of the Swedish cadastre from 1706 with the location of the trench (after: Słomiński M. 1999, unnumbered fig.).

Drawn by K. Ignaczewska, computer-processing by A. Janowski

ślone jako Rynek Warzywny 1A i 1B przetrwały aż do początku XVIII w., gdy scalono je w parcelę Rynek Warzywny nr 107. Na podstawie odkrytej na nich zabudowy, a przede wszystkim jej rozplanowania oraz późniejszego szwedzkiego planu katastralnego, można przypuszczać, że pierwotnie działki te mogły mieć kształt prostokątów o powierzchniach ok. 200 m², których długości boków wynosiły ok. 20 m, szerokości zaś ok. 10 m. Przy założeniu, że stosowano wówczas powszechną w Księstwie Zachodniopomorskim miarę w postaci pręta starochełmińskiego (o długości 4,71 m)³⁵, rozmiary tych parcel mogły wynosić ok. 4 i 1/3 × 2 pręty. Należy

³⁵ Por. m.in.: Rębkowski M., Polak Z. 1996, s. 195 n.; Rębkowski M. 1997, s. 143 n.; Rębkowski M. 2001, s. 99 n., zwłaszcza przyp. 16; Polak Z. 1999, s. 198 n. Dopiero w późniejszym okresie, bo najpewniej od schyłku XIII i w XIV w., w nadmorskich miastach lokacyjnych zaczęto powszechnie stosować miarę nowochełmińską, o długości pręta wynoszącej 4,32 m (por. m.in.: Rębkowski M., Polak Z. 1996, s. 195 n.; Rębkowski M. 1997, s. 143 n.; Rębkowski M. 2001, s. 99 n.).

jednak zaznaczyć, że odsłonięta tu zabudowa znajdowała się na zapleczach, zwłaszcza działki Rynek Warzywny nr 1A. Stąd też powyższa ocena kształtów i rozmiarów parcel ma jedynie charakter szacunkowy i wymaga pozyskania szerszej bazy źródłowej.

Wydaje się, że czytelniejsza sytuacja jest w przypadku trzeciej działki — Środowa nr 25. Odkryto tu szczytowo usytuowany, duży budynek o wymiarach ok. 20×10 m, tj. ok. 4 i 1/3 pręta × 2 pręty. Odzwierciedla on zapewne zarówno kształt, jak i powierzchnię działki, która mogła być nieznacznie większa od rozmiarów domostwa. Wskazuje na to wspomniany wyżej szwedzki plan katastralny z roku 1706³⁶ (ryc. 4). Prawdopodobnie także i ta parcela wytyczona została tuż po lokacji miasta, jednak zabudowana została dopiero u schyłku XIII w.

Ustalenia dotyczące czasu wytyczenia parcel budowlanych we wschodniej części dzielnicy nadodrzańskiej średniowiecznego Szczecina, który jest zbliżony do czasu lokacji z 1243 r., wspierają wyniki badań uzyskane w innych częściach tego rejonu miasta. W pobliskim wykopie na Rynku Warzywnym w miejscu starszej, wczesnośredniowiecznej zabudowy³⁷, prawdopodobnie już ok. połowy XIII w. został utworzony plac³⁸, który stanowił najpewniej fragment wytyczonego w tym rejonie Rynku Rybnego (ryc. 1). Również na przylegającym do rynku od zachodu kwartale 5 doszło w tym czasie do zasadniczych zmian w rozplanowaniu zabudowy³⁹ (ryc. 1). Także i tu, po okresie gęstej zabudowy z pierwszej połowy XIII stulecia, pomiędzy latami 1238 a 1250/1255⁴⁰, wzniesiono kilka budynków funkcjonujących w obrębie co najmniej dwóch parcel, usytuowanych szczytowo do ul. Panieńskiej i Środowej. Pierwsza z nich, o kształcie zbliżonym do litery L, co wydaje się być dyskusyjne⁴¹, miała wielkość ok. 300 m². Jej szerokość w partii frontowej wynosiła ok. 16,5 m, natomiast w głębi działki — ok. 13 m. Druga z parcel miała najpewniej kształt prostokątny, o szerokości przekraczającej 8 m i długości większej niż 13 m. Trudności w interpretacji kształtów i rozmiarów wytyczonych tu tuż po lokacji działek wynikają z pewnością z faktu, że — podobnie jak w kwartale 6 — odsłonięto je jedynie we fragmentach. Wydaje się jednak, że przynajmniej parcela usytuowana szczytem do ul. Środowej mogła mieć kształt prostokąta o powierzchni zbliżonej do zaobserwowanej w tym ostatnim bloku zabudowy, tj. ok. 200 m². Warto w tym miejscu zwrócić jeszcze uwagę na odmienny niż w kwartale 6 charakter zabudowy zarejestrowanej na zachód od Rynku Rybnego w pierwszych kilkudziesięciu latach po lokacji miasta. Początkowo budowano tu obiekty zarówno w konstrukcji zrębowej, jak i szkieletowej. Dopiero później, bo od ok. 1270 r., zaczęto w tym rejonie wznosić jedynie budynki szkieletowe⁴².

Do reorganizacji przestrzeni w okresie zbliżonym do lokacji miasta, a najpewniej po 1243 r., doszło także w północnej części dzielnicy nadodrzańskiej (ryc. 1). Tam w zachodniej części kwartału 1 odkryto budynek ramowo-słupowy, który wzniesiono w latach czterdziestych XIII w.⁴³ Natomiast w jego partii wschodniej najpewniej w tym samym czasie zbudowano budynek ramowy, który został wkopany w nasyp wczesnośredniowiecznego wału⁴⁴.

³⁶ Por. Słomiński M. 1999.

³⁷ Por. m.in.: Dworaczyk M., Kowalska A.B. 2011, s. 110–113 (tam starsza literatura).

³⁸ Por. Dworaczyk M. 2010, s. 204–206.

³⁹ Por. Cnotliwy E. 1996a, s. 159–160, ryc. 4; Cnotliwy E. 1996b, s. 27–32, ryc. 2, 7–8.

⁴⁰ W obu cytowanych pracach Eugeniusza Cnotliwego data końcowa pierwszego po lokacji miasta poziomu zabudowy jest różnie prezentowana; w jednym przypadku wskazany jest rok 1250 (Cnotliwy E. 1996b, ryc. 7), w drugim zaś rok 1255 (Cnotliwy E. 1996a, ryc. 4).

⁴¹ Na odmienny od standardowych kształt tej działki zwrócono uwagę już dawniej (por. Rębkowski M. 2001, s. 101).

⁴² Por. Cnotliwy E. 1996a, s. 159; Cnotliwy E. 1996b, s. 30–31.

⁴³ Por. Uciechowska-Gawron A. 2003, s. 189; Uciechowska-Gawron A. 2019, s. 53–55.

⁴⁴ Por. Rulewicz M. 1984, s. 154–158, ryc. 5; Suburbium. 2003, ryc. 5.

Również na zniwelowanym, południowym odcinku wału, w piątej dekadzie tego stulecia pojawiło się budownictwo ramowe, na co wskazuje odkryty w obrębie kwartału 12 budynek⁴⁵, który został wzniesiony po 1243 r. (ryc. 1). W tym też roku lub nieco wcześniej na pozostałościach wczesnośredniowiecznego wału zbudowano także kościół św. Mikołaja (ryc. 1), wzmiankowanym w akcie lokacyjnym z 1243 r.⁴⁶

Z przedstawionych powyżej danych, uzyskanych zarówno w wykopie w kwartale 6, jak i w innych partiach dzielnicy nadodrzańskiej wynika, że do zmian w obliczu urbanistycznym tej części Szczecina doszło ok. połowy XIII w. Zmiany te charakteryzowały się zarówno nowym typem budownictwa, jak i nowym rozplanowaniem przestrzennym. Wydaje się zatem, że plany nowego rozmierzenia miasta powstały już w czasie jego lokacji w latach 1237–1243, na co dawniej zwracała uwagę Helena Chłopocka⁴⁷. Plany te zostały najpewniej zrealizowane, przynajmniej w dzielnicy nadodrzańskiej, w roku 1243 lub jeszcze w latach czterdziestych tego stulecia. Hipotezie tej nie przeczy fakt, że na kwartale 6 szczecińskiego Podzamcza relikty budynków odsłonięto jedynie na zapleczach dwóch działek umownie nazwanych Rynek Warzywny 1A i 1B. Wydaje się wątpliwe, aby ich partie frontowe zostały wcześniej zbudowane. Wskazuje na to przede wszystkim sposób zagospodarowania i datowanie ostatniego wczesnośredniowiecznego poziomu osadniczego, przypadające na piątą dekadę XIII w.⁴⁸ oraz niwelacja terenu i w jej następstwie nowa organizacja przestrzeni, do jakich doszło nieco później, ale przed połową tego stulecia.

Inną kwestią jest wielkość parceli budowlanych w pierwszych kilkudziesięciu latach funkcjonowania miasta komunalnego. Niewątpliwie mogła ona być różna, jak wskazują wyniki badań w kwartale 5 i 6. Ich powierzchnie uzależnione były przede wszystkim od statusu majątkowego właścicieli, a zapewne także od lokalizacji w obrębie zróżnicowanych wielkościowo kwartałów zabudowy, zdecydowanie mniejszych w miejscu starszego, wczesnośredniowiecznego osadnictwa, większych zaś w części nowo włączanej w granice miasta, położonej na zachód od niego (ryc. 1). Tym bardziej, że — jak dawniej sugerowano⁴⁹ — w średniowiecznym Szczecinie szerokość działek w pierzejach rynkowych miała wynosić ok. 10 m, natomiast w pierzejach ulic ok. 6–8 m. Nie wiadomo jednak, czy wartości te odnoszą się do planów rozmierzenia miasta komunalnego w początku jego rozwoju, czy też informują o sytuacji późniejszej, spetryfikowanej układem murów kamienic ceglanych. Problemu tego nie rozwiązuje również opinia, że odbudowy miasta w stylu barokowym, której początek miał miejsce pod koniec XVII w., dokonano według wcześniejszej, późnośredniowiecznej parcelacji⁵⁰. Być może rozmierzenie średniowiecznego Szczecina, a zwłaszcza najstarszej jego części, uwzględniało kilka standardowych wielkości działek, które przeznaczone były dla różnych grup zawodowych. Taką właśnie zasadę zaobserwowano w Kołobrzegu, gdzie — jak się przypuszcza — mniejsze działki zajmowali rzemieślnicy, większe zaś kupcy, których profesja wymagała posiadania magazynów, a jeszcze większe wytwórcy żywności i rolnicy, którym trudno byłoby się obejść bez dużego zaplecza z usytuowanymi na nim obiektami gospodarczymi⁵¹. Niestety, jak dotychczas skromna podstawa źródłowa nie pozwala na wysunięcie takiego wniosku. Wydaje się, że przynajmniej częściowe rozwikłanie tej kwestii będzie możliwe dopiero po szczegółowym opracowaniu wyników badań w pozostałych rejo-

⁴⁵ Por. Dworaczyk M., Słowiński S. 1998, s. 282, tab. I.

⁴⁶ Por. m.in.: Rębkowski M. 2001, s. 86 (tam dalsza literatura).

⁴⁷ Por. Chłopocka H. 1952, s. 624–625. Podobne przypuszczenie wysunął też dawniej Marian Rębkowski (Rębkowski M. 2001, s. 87.).

⁴⁸ Por. Suburbium. 2003, s. 204–212.

⁴⁹ Dziurła H. 1985, s. 707.

⁵⁰ Por. Słomiński M. 1995, s. 143 n.

⁵¹ Por. Polak Z. 1999, s. 202.

nach szczecińskiego Podzamcza. Jest to istotny dla dziejów Szczecina problem, bo — poza sprawami związanymi z układami przestrzennymi — jego rozwiązanie pozwoliłoby również na wyjaśnienie zagadnień związanych ze zróżnicowaniem społecznym mieszkańców, ich warunkami bytu oraz dynamiką przekształceń społeczno-kulturowych⁵².

Adres Autora:

mgr Marek Dworaczyk

Instytut Archeologii i Etnologii PAN

Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich

ul. Kuśnierska 12/12A

70-536 Szczecin

m.dworaczyk@iaepan.szczecin.pl

<http://orcid.org/0000-0001-7510-2317>

BIBLIOGRAFIA

- Balcerzak Tatiana. 1998. *Problemy restytucji szczecińskiego Podzamcza w świetle wniosków konserwatorskich*, „Acta Archaeologica Pomoranica”, t. 1, s. 345–356.
- Beckmann Bernhard. 1974. *The main types of the first four production periods of Siegburg pottery*, [w:] *Medieval pottery from excavations*, red. V.I. Evison, H. Hodges, J.G. Hurst, London, s. 183–220.
- Białecki Tadeusz. 1992. *Historia Szczecina. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 r.*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Chłopocka Helena. 1952. *Lokacja Szczecina na prawie magdeburskim*, „Przegląd Zachodni”, R. 8, nr 3/4, s. 612–626.
- Chłopocka Helena, Leciejewicz Lech, Wieczorowski Tadeusz. 1985. *Okres wczesnofeudalny do roku 1237*, [w:] *Dzieje Szczecina*, t. 2, red. G. Labuda, Warszawa–Poznań, s. 15–59.
- Cnotliwy Eugeniusz. 1996a. *Szczecin u schyłku wczesnego i w późnym średniowieczu w świetle najnowszych badań archeologicznych*, [w:] *50 lat archeologii polskiej na Pomorzu Zachodnim*, red. E. Wilgocki i in., Szczecin, s. 153–170.
- Cnotliwy Eugeniusz. 1996b. *Szczecin w drugiej połowie XII i w XIII wieku w świetle ostatnich badań archeologicznych*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 40, z. 1, s. 7–41.
- Dworaczyk Marek. 2010. *Próba interpretacji zespołów ceramiki naczyniowej z polokacyjnych nawarstwień wykopu na Rynku Warzywnym w Szczecinie*, „Materiały Zachodniopomorskie”, Nowa Seria, t. 4/5 (2007/2008), z. 1: „Archeologia”, s. 193–230.
- Dworaczyk Marek. 2019. *Ceramika średniowieczna*, [w:] *Civitas et urbs. Szczecin od średniowiecza do współczesności. Kwartał I*, t. 1, red. A.B. Kowalska, Szczecin, s. 67–90.
- Dworaczyk Marek, Kowalska Anna Bogumiła. 1994. *Badania archeologiczne na Podzamczu w Szczecinie w latach 1992–1994 (kwartał VI, wykop główny)*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 40, s. 75–111.
- Dworaczyk Marek, Kowalska Anna Bogumiła. 1998. *Z dziejów suburbium w Szczecinie (wyniki badań archeologicznych z lat 1992–1997)*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 50, s. 83–116.
- Dworaczyk Marek, Słowiński Sławomir. 1998. *Przebieg umocnień wczesnośredniowiecznego podgrodzia w Szczecinie w świetle ostatnich badań*, „Acta Archaeologica Pomoranica”, t. 1, s. 279–298.
- Dziurla Henryk. 1985. *Sztuka Szczecina*, [w:] *Dzieje Szczecina*, t. 2, red. G. Labuda, Warszawa–Poznań, s. 703–747.
- Kowalska Anna Bogumiła, Dworaczyk Marek. 2011. *Szczecin wczesnośredniowieczny. Nadodrzańskie centrum*, *Origines Polonorum*, t. 5, Warszawa.

⁵² Na ten temat por. uwagi m.in. Zbigniewa Polaka (Polak Z. 1999, s. 198 n.).

- Lemcke Hugo, Fredrich Carl. 1926. *Die älteren Stettiner Strassennamen im Rahmen der älteren Stadtentwicklung*, Stettin, s. 1–92.
- Lesiński Henryk. 1963. *Rozdrobienie feudalne (1237–1478)*, [w:] *Dzieje Szczecina*, t. 2, red. G. Labuda, Warszawa, s. 56–175.
- Lesiński Henryk. 1985. *Rozdrobienie feudalne 1237–1478*, [w:] *Dzieje Szczecina*, t. 2, red. G. Labuda, Warszawa–Poznań, s. 61–196.
- Łosiński Władysław. 1993. *Szczeciński ośrodek miejski w dobie przedlokacyjnej*, „*Archeologia Polski*”, t. 38, z. 2, s. 285–318.
- Łosiński Władysław. 1996. *Próba nowego spojrzenia na dzieje wczesnośredniowiecznego Szczecina, [w:] 50 lat archeologii polskiej na Pomorzu Zachodnim*, red. E. Wilgocki i in., Szczecin, s. 131–152.
- Piskorski Jan Maria. 1987. *Miasta księstwa szczecińskiego do połowy XIV wieku*, Warszawa–Poznań.
- Piskorski Jan Maria, Wachowiak Bogdan, Włodarczyk Edward. 1993. *Szczecin. Zarys dziejów*, Poznań.
- Polak Zbigniew. 1999. *Zabudowa mieszkalna i gospodarcza. Typy konstrukcji, przemiany przestrzenne, datowanie*, [w:] *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu*, t. 4, red. M. Rębkowski, Kołobrzeg, s. 181–205.
- Rębkowski Marian. 1995. *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*, Kołobrzeg.
- Rębkowski Marian. 1997. *Elementy rozplanowania — blok i parcela*, [w:] *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu*, t. 2, red. M. Rębkowski, Kołobrzeg, s. 143–150.
- Rębkowski Marian. 2001. *Pierwsze lokacje miast w księstwie zachodniopomorskim. Przemiany przestrzenne i kulturowe*, Kołobrzeg.
- Rębkowski Marian, Polak Zbigniew. 1996. *Rozplanowanie przestrzenne*, [w:] *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu*, t. 2, red. M. Rębkowski, Kołobrzeg, s. 195–208.
- Romanowicz Paulina. 2011. *Standardy luksusu — naczynia kamionkowe w późnośredniowiecznym Stargardzie*, [w:] *Ekskluzywne życie — dostojny pochówek. W kręgu kultury elitarnej wieków średnich*, red. M. Rębkowski, Wolińskie Spotkania Mediewistyczne, t. 1, Wolin, s. 273–287.
- Rulewicz Marian. 1984. *Tymczasowe wyniki badań archeologicznych na Podzamczu w Szczecinie, prowadzonych w latach 1975–1978*, „*Sprawozdania Archeologiczne*”, t. 36, s. 151–165.
- Rulewicz Marian. 1994. *Rybolówstwo Gdańska na tle ośrodków miejskich Pomorza od IX do XIII wieku*, [w:] *Gdańsk wczesnośredniowieczny*, t. 10, Gdańsk, s. 31–374.
- Rulewicz Marian. 1999. *Wyniki badań wykopaliskowych w obrębie suburbium Szczecina, w latach 1987–1992*, „*Sprawozdania Archeologiczne*”, t. 51, s. 255–272.
- Słomiński Maciej. 1995. *Szczecińska kamienica barokowa w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Szczecin na przestrzeni wieków. Historia — kultura — sztuka*, red. E. Włodarczyk, Szczecin, s. 143–149.
- Słomiński Maciej. 1999. „*Szczecin. Podzamcze — kwartał VI. Studium historyczne*”, Szczecin, maszynopis w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie.
- Stephan Hans-Georg. 1983. *The development and production of medieval stoneware in Germany, [w:] Ceramics and Trade. The production and distribution of later medieval pottery in north-west Europe*, red. P. Davey, R. Hodges, Sheffield, s. 95–120.
- Suburbium. 2003. Dworczyk Marek, Kowalska Anna Bogumiła, Rulewicz Marian. *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wschodnia część suburbium*, red. W. Łosiński, Szczecin.
- Uciechowska-Gawron Anna. 2003. *Obwalowania wczesnośredniowiecznego podgrodzia w Szczecinie w badaniach Pracowni Archeologicznej Zamku Książąt Pomorskich*, [w:] *XIII Sesja Pomorzoznawcza*, t. 2, red. H. Paner, M. Fudziński, Gdańsk, s. 179–191.
- Uciechowska-Gawron Anna. 2019. *Stratygrafia nawarstwień kulturowych*, [w:] *Civitas et urbs. Szczecin od średniowiecza do współczesności. Kwartał I*, t. 1, red. A.B. Kowalska, Szczecin, s. 23–65.
- Wilgocki Eugeniusz. 1998. *Problem lokalizacji osady kolonistów niemieckich w świetle ostatnich badań archeologicznych szczecińskiego Podzamcza*, „*Acta Archaeologica Pomoranica*”, t. 1, s. 299–302.

Late-mediaeval buildings in the eastern part of the city-quarter
of Szczecin (Stettin) located on the Oder River.
The stratigraphic analysis of the finds from the trench in quarter 6

The influx of ethnically alien settlers to Szczecin (Stettin) in the mid-12th c. resulted in major changes in the town, witnessed already in the middle of the following century. The foundation of the chartered town in 1243 was just the written confirmation of previous developments, sanctioning the Magdeburg Law, which had probably been applied in the town informally. Until the mid-14th c. the basic structure of the municipal authorities had solidified, and the town had changed radically, in the social, economic and cultural spheres as well as in spatial planning. Yet, it has not been established so far whether the changes in the urban space structure resulted from a single decision or from a prolonged process.

New light on this issue, crucial for the history of the town, was shed by large-scale excavations in the Old Town, carried out in the 1980s in connection with the reconstruction of the Podzamcze area (fig. 1). Excavations were also carried out at that time in the eastern part of the area, in a trench in quarter 6, between Rybaki Street, Mała Odrzańska Street, Środkowa Street and the Vegetable Market (fig. 2).

The remains of cultural layers and buildings uncovered in that trench had earlier been described in an initial report, but a new stratigraphic analysis made it possible to revise the conclusion about the time of the changes induced by the functioning of the chartered town and to look anew at the dynamics of spatial planning in that part of mediaeval Szczecin. The changes took place within a relatively short period: from the mid-13th c. to the first half of the 14th c. This dating was based on the dendrochronological analysis of samples from wooden structures (fig. 1). The aforementioned stratigraphic analysis, confirmed by the dendrochronological dating, made it possible to identify six phases of development after the foundation of the chartered town (fig. 3).

Those data indicate that a new spatial arrangement emerged soon after the chartering of the town, in the fifth decade of the 13th c. The area was levelled at that time, and probably parcelled out anew. At least two building lots had been demarcated earlier, facing the Fish Market (later renamed the Vegetable Market). One of them was revealed in the southern part of the aforementioned trench; for research purposes it was labelled 1A Vegetable Market. Within that lot, the works uncovered buildings marked 1A, 1B and 1D, and the supposed house no. 1C. Traces of the other lot, labelled 1B Vegetable Market, with building 1E, were found in the northern part of the trench. On the basis of the buildings revealed in those excavations, and a later Swedish cadastre, it is possible to hypothesize that the original plots were rectangles measuring c. 200 m² (c. 20 m × 10 m). The third plot revealed, 25 Środkowa St, was of a similar size.

The findings concerning the time of the parcelling out of that area are convergent with the town charter of 1243 and with the results of research in other parts of this city-quarter. Therefore, it seems that a new parcelling had been planned together with the chartering of the town in the years 1237–1243. In the area on the Oder River, the plan was probably carried out in 1243 or slightly later, but still in the 1240s.

Proofread by
Izabela Szymańska